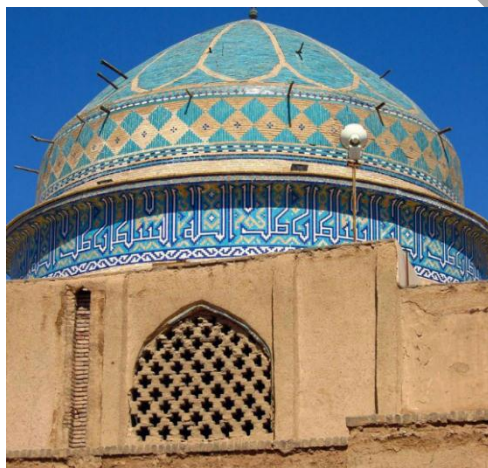


" خلاصه کتاب مجموعه هنر در تمدن اسلامی - جلد دوم "

" معماری دوران تیموریان^۱ (گورکانیان) "

794 تا 938 ه.ق - سمرقند و هرات



^۱ از نظر ابهت و پرکاری نقش، معماری تیموریان مشابه معماری گوتیک است. اما از لحاظ زمانی، معماری گوتیک مقارن با دوران رنسانس آغازین در اروپاست.

آخرین بازماندگان ایلخانی در ایران تا دهه 770ه.ق از میان رفتند و در توران قدرتی تازه ظهور کرد. تیمور رئیس قبیله ای کوچ نشین بود که نظام قبیله ایش را به امپراتوری جهانی تبدیل کرد. تاریخ معماری این دوران به چهار دوره کلی تقسیم می شود: ساخت و ساز های دوره تیمور، دوره پسرش شاهرخ و همسرش گوهرشاد، دوره سلطان حسین بایقرا و دوره رقبای ترکی تیموریان یعنی قراقویونلوها و آق قویونلوها.

معماری روزگار تیمور :

اولین اقدام مهم معماری تیمور، تبدیل زادگاهش، کش، به پایتخت خود بود. آن را "شهر سبز" نامید. او در این شهر کاخی به نام "آق سرا" (کاخ سفید) برای خود ساخت. از این کاخ فقط سردری متلاشی شده باقی مانده است که شامل ایوانی عظیم به ارتفاع 22 متر است. این کاخ آجری از نفسی ترین کاشی کاری ها تزئین شده بود که در آنها کاشی هفت رنگ به کار رفته بود.

ویژگی های معماری دوران تیموریان :

در زمان تیموریان، مجموعه-مقبره سازی، همانند دوران ایلخانی مورد توجه است و شاهد ساخت مجموعه-مقبره هایی هستیم؛ همچنین در این دوران نیز مانند ایلخانان، خانقاه سازی نیز داریم. به علاوه، ساخت سردرهای باشکوه و چکادهای بلند در دوران تیموری رواج پیدا می کند. فضاهای دوره تیموری، کاملاً هندسه تکرار شونده دارند. این ویژگی در دوران قبلی در مواردی دیده شده، مانند مسجد اشترجان، مسجد جامع ورامین.

در معماری این دوره، به ویژه در معماری مساجد، رنگ نقش مهمی را ایفا می کند و ما شاهد ساخت مساجد رنگی هستیم که اولین نمونه آن، مسجد گوهرشاد مشهد است.

در دوران تیموریان شاهد بیشترین تغییرات در مناره مساجد هستیم. مهم ترین این تغییرات عبارتند از : "اولین جفت مناره های جدا از ایوان را در این دوران داریم"، "ظهور گلدسته در مناره"، "ظهور جفت مناره در طرفین قبلی" و "اولین جفت مناره های برخاسته از زمین".

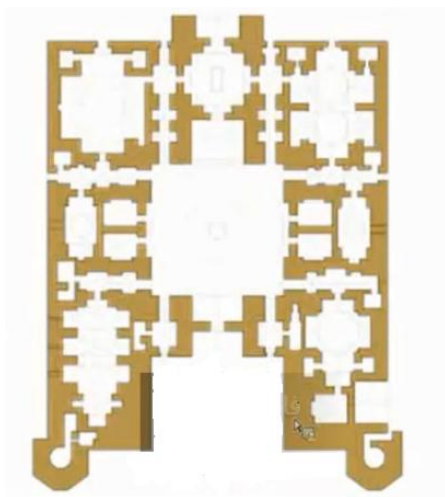
مقبره خواجه احمد یسوی، 802-796 ه.ق، شهر یسی (یسوی)، ترکستان :



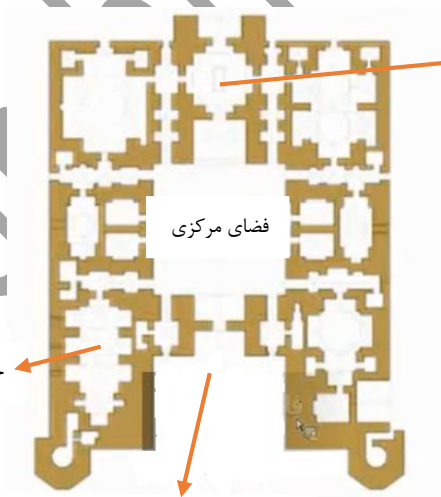
سر در ورودی آرامگاه احمد یسوی

یک مجموعه خانقاهی^۲ است. بنایی مستطیل شکل که دیوارهای بیرونی آن با کتیبه های معرق آجری تزئین شده است. سردر غول پیکر آن در بخش جنوبی به ارتفاع 37/5 متر قرار دارد. فضای مرکزی این مقبره، فضایی مربع شکل است با گنبدی مقرنس دار، که **جماعت خانه** نام داشت و احتمالاً محل تجمع و پذیرایی عزاداران امام حسین (ع) در ماه محرم بوده است.

جماعت خانه، شبستان کشیده ای است، بدون ستون با سقف طاق و تویزه که شخصیت زمستانی دارد. مقبره خواجه احمد در پشت این جماعت خانه قرار دارد؛ با طاق های مقرنس دارد در داخل و گنبدی خربزه ای شکل (خیاره دار) در بیرون بنا. فضاهای دیگر این مقبره عبارتند از آش خانه، مسجد، حمام، چله خانه و کتابخانه. مجموعه در ظاهر متقارن است اما در واقع پادجفت است.



پلان آرامگاه احمد یسوی



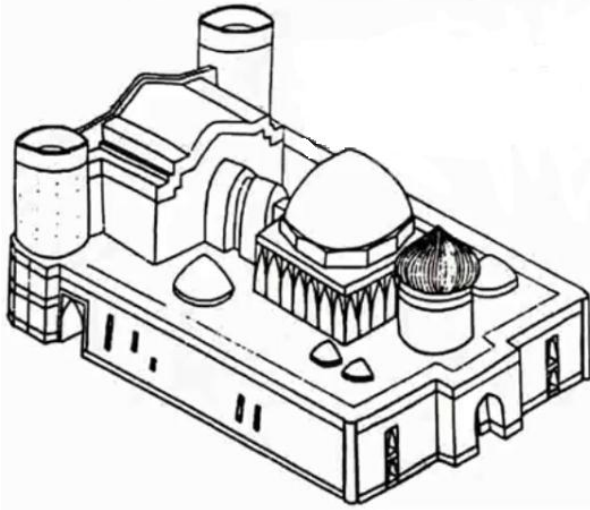
فضای آرامگاه
فضای مرکزی
جماعت خانه
ایوان ورودی تونشسته و دو لایه

از ویژگی های مهم این آرامگاه، وجود **نماسازی خارجی رنگی** است. آدر این مقبره شاهد کاربرد بدیع ترین طاق ها هستیم، به ویژه طاق هایی که رسمی بندی دارند؛ چرا که طاق و تویزه تا قبل از این در بناهای مرکزی ایران به کار رفته بود و نه در شمال خراسان و توران.

^۲ شروع خانقاه سازی در دوران سلجوقی است. رواج آن در دوران ایلخانی است.

^۳ نماسازی خارجی برای اولین بار در مسجد جامع ورامین وجود دارد که البته رنگی نیست.

از ویژگی های معماری تیموری، به کارگیری واحدهای استاندارد است. براساس فرضیه برخی دانشوران، طرح مقبره احمد یسوی نیز

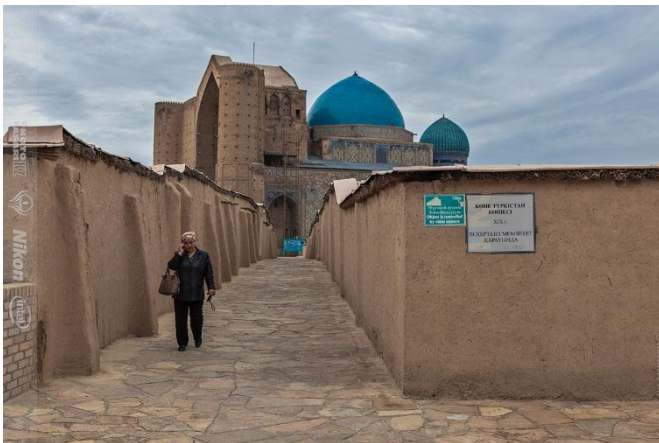


شماتیک آرامگاه احمد یسوی

بر پایه شبکه ای شطرنجی طراحی شده است. از دیگر ویژگی های معماری تیموریان، وجود گنبدخانه متعدد و پیاپی است که در این آرامگاه نیز می بینیم. (گنبد خیاره دار پیازی + گنبد مرکزی) همچنین ایوان های عمیق تونشسته و دولایه نیز در دوران تیموریان ظاهر می شود؛ مانند ایوان سر در این آرامگاه. مناره های جدا از ایوان برخاسته از زمین نیز از دیگر ویژگی های این مجموعه و از ویژگی های معماری تیموری است.

معمار در این دوره از طاق های مقرنس در مکان های مهم یک مجموعه استفاده می کرده است؛ به طور مثال در مقبره احمد یسوی، جماعت خانه مرکزی، طاق مقرنسی چند ردیفه دارد. مقبره و مسجد مجموعه نیز دارای نمونه های پرکارتری از این طاق است. از این طاق های شبه مقرنس در معماری بقعه شیخ عبدالصمد در نطنز هم استفاده شده بود. اما در مقبره

احمد یسوی از نخستین نمونه ها در مقیاسی بزرگ است. به کارگیری آنها در معماری آغازین تیموریان، نشان اوج سنت ایرانی است که در آن اجزاء مقرنس سرهم شده و طاقی را تشکیل می دهند. این آرامگاه محرابی تمام کاشی نیز دارد.



دو گنبد پیاپی در آرامگاه احمد یسوی

مسجد جامع سمرقند (مسجد بی بی خانم)، 801 تا 806 ه.ق، سمرقند، ازبکستان :



این مسجد را که پلانی مستطیلی دارد، تیمور به یاد همسرش بی بی خانم ساخت. مناره های آن سردری غول آسا را در برمی گیرد با طاقی 19 متری. در پشت هر چهار ایوان صحن، یک گنبدخانه قرار دارد، با گنبدهایی بلند و شلجمی (که در اصل دوپوسته بوده اند و پوسته بیرونی آنها فروریخته است). این گنبدخانه های پشت ایوان ها، طرحی تازه در معماری ایران بود. به عبارتی، برای نخستین بار، پشت ایوان های جانبی، گنبدهای جانبی را داریم. به این ترتیب در این مسجد سه ایوان منتهی به گنبدخانه داریم. هر سه گنبد دارای گریو هستند، و هر سه، دوپوسته گسسته دوبره هستند، با گوشه سازی سه کنج.

همچنین یک جفت منار در ایوان قبلی، دو ایوان در طرفینی ایوان شهری، و 4 مناره در چهار کنج داریم؛ که همه جفت مناره ها از زمین شروع می شوند. دیوارها پوشیده از کاشی و معرق آجری به رنگ های مختلف و گنبدها را با کاشی های آبی پوشانده بودند که نمایانگر تنوع غنی تزئین تیموری بود. در مجموع **ارکان مسجد** عبارتند از: میان سرای 4 ایوانی، 3 گنبد و 8 مناره. صحن مسجد توسط شبستان هایی چهل ستون احاطه شده است. شبستان ها کاملاً هندسی، منظم و مدولار هستند.

